

<https://doi.org/10.18485/analiff.2021.33.2.7>

81'243

37.018.43:004.738.5

37.018.43(497.11)

Informaciono-komunikacione tehnologije u nastavi stranih jezika pre i tokom pandemije virusa COVID-19: pregled istraživanja na univerzitetskom nivou

Maja D. Veljković Michos*

Univerzitet Singidunum, Poslovni fakultet

Valentina B. Bošković Marković

Univerzitet Singidunum, Poslovni fakultet

Ključne reči:

ИКТ

nastava stranog jezika

učenje stranog jezika

savremene tehnologije

Apstrakt

Cilj ovog rada je da prikaže i objedini stavove i očekivanja studentske populacije i profesora jezika o nastavi stranih jezika i upotrebi informaciono-komunikacionih tehnologija (ИКТ), ali i o tradicionalnoj učionici i nedostacima upotrebe ИКТ u nastavnom procesu u univerzitetskom okruženju. Pregledom rezultata istraživanja autorki, sprovedenih neposredno pre novonastalih okolnosti izazvanih globalnom pandemijom COVID-19, kao i pregledom istraživanja tokom pandemije, nastoji se da se doprinese daljem unapređenju kvaliteta nastave stranih jezika uz odgovarajuću upotrebu novih tehnologija, uvažavajući mišljenja studentske populacije i nastavnog kadra. Možemo zaključiti, bazirajući se na rezultatima tri kvantitativna i jednog kvalitativnog istraživanja, da profesori jezika sa svojim pedagoškim i digitalnim kompetencijama imaju ključnu ulogu u unapređenju procesa nastave i učenja, nezavisno od okolnosti koje uslovljava savremeno doba. (примљено: 18. септембра 2021; прихваћено: 5. новембра 2021)

1. Uvod

Dinamični razvoj tehnologija i pojava novih digitalnih alata usloveli su da nastava stranih jezika na svim nivoima doživi značajne promene. Profesori stranih jezika ne predstavljaju jedini izvor informacija i znanja svojim studentima, digitalnim domorocima, koji u brzom i promenljivom okruženju komuniciraju i pristupaju različitim sadržajima pomoću digitalnih medija (Prensky, 2011). Od nastavnika se očekuje da umeju da odaberu i modernizuju sadržaje, iskoriste svoje znanje u određenom kontekstu i da se prilagode novim okolnostima (Bozu/Canto Herrera, 2009). Profesori jezika, prateći savremene tendencije u učenju i nastavi, sve više su uslovljeni da budu kompetentni u korišćenju digitalnih tehnologija u nastavnom procesu (*European Centre for Modern Languages of the Council of Europe*, 2016–2019).

Međutim, postavlja se pitanje – da li su informaciono-komunikacione tehnologije (u nastavku rada: IKT) uvek korisne u nastavi jezika? Da li ih koristimo sa metodički opravdanim ciljevima? Da li se onlajn alati i aplikacije koriste u nastavi, i u kojoj meri? Da li studentska populacija očekuje da profesori jezika koriste IKT alate u učionici? Kakvi su stavovi nastavnika prema upotrebi IKT alata u nastavi stranih jezika? Kakvo je mišljenje studentske populacije, a kakvo nastavnog kadra o tradicionalnom učenju jezika u učionici uz korišćenje štampanih materijala, udžbenika i radnih sveski? Da li je pandemija doprinela odgovarajućoj upotrebi IKT u nastavi stranih jezika, odnosno, da li nastavnička i studentska populacija željno iščekuju povratak u klupe i tradicionalnu nastavu?

Ovaj rad ima za cilj da ponudi odgovore na navedena pitanja na osnovu postojećih istraživanja, kada je reč o učenju jezika u univerzitetskom okruženju uz pomoć novih tehnologija. Pregledom rezultata istraživanja koje su sprovele autorke, neposredno pre novonastalih okolnosti izazvanih globalnom pandemijom virusa COVID-19, kao i istraživanja tokom pandemije, nastoji se da se pruže odgovori na navedena pitanja i doprinese daljem unapređenju kvaliteta nastave stranih jezika.

2. Uloga profesora i studenata u digitalnom dobu

Uloga profesora i studentske populacije doživela je mnoge važne promene u digitalnom dobu. U poređenju sa tradicionalnom učionicom gde je centralna figura bio profesor kao lider i osnovni izvor znanja i informacija, gde su studenti najčešće primaoci obrazovnog sadržaja od strane profesora i uz pomoć štampanih nastavnih materijala, danas studenti imaju ključnu ulogu u nastavi i procesu učenja (Sigalés, 2004). Otuda je i nastao termin „učenje usmereno na studenta“ (engl. *student-centered learning*), kako bi se naglasilo da težište nastave više nije na nastavnom kadru, već na studentima.

Uloga profesora se promenila u ulogu moderatora, facilitatora i instruktora. Studenti su postali aktivni učesnici i odgovorni protagonisti u procesu nastave. Okruženje u kom se uči se takođe promenilo. Danas studentska populacija ima mogućnost izbora i veću autonomiju kada je u pitanju vreme, mesto i sadržaji učenja (Bagić, 2012).

Iskustvo učenja je promenjeno zahvaljujući upotrebi savremenih tehnologija, koje su omogućile ukidanje barijere vremena i prostora, zahvaljujući modelima uče-

nja na daljinu i virtualnih učionica. S druge strane, tradicionalno učenje ili tradicionalna učionica povezuje se sa fizičkim činiocima koje čine klupe za sedenje učenika postavljene na određen način, tabla i pribor za pisanje, uz centralnu ulogu profesora kao izvora informacija i znanja (Lasić, 2015).

Nasuprot tome, savremena učionica, pored tehničke opremljenosti prostora koja podrazumeva ozvučenje, računar(e), projektor, brzi protok interneta, interaktivnu tablu, a učeničke klupe prilagođene savremenom prostoru i potrebama učenja, karakteriše se i izmenjenom ulogom profesora i studentske populacije. Profesor se najčešće kreće u učionici, vrši nadzor i koordiniše rad u učionici. Studenti su odgovorni i aktivni učesnici u nastavnom procesu koji donose odluke o svom učenju, pristupaju sadržajima iz različitih izvora, tumače ih, preuzimaju, koriste i razmenjuju sa svojim kolegama i profesorima.

U ovom kontekstu, ključni instrumenti su računari, mobilni uređaji i povezanost na internet.

3. IKT u nastavi jezika pre pandemije COVID-19

Upotreba IKT doživljavala je značajan i dinamičan rast tokom poslednje dve decenije, naročito u visokom obrazovanju (Sigalés, 2004; Bozu/Canto Herrera, 2009; Marqués Graells, 2012; Arrosagaray i dr., 2019). Upotreba IKT u nastavi stranih jezika je postala neophodna, kao instrument koji je u službi učenja i usvajanja novih znanja, pogotovo ako uzmemo u obzir činjenicu da je fokus u obrazovanju danas na interakciji između studenata i nastavnika (Ganyaupfu, 2013: 29–30). Da bi se IKT alati uspešno primenili na časovima stranih jezika, neophodne su nove digitalne kompetencije profesora.

Međutim, digitalne kompetencije ističu se kao važan preduslov za poboljšanje kvaliteta nastave i efikasnije učenje, ali nisu jedina pretpostavka za uspešno sprovođenje nastavnog procesa. One podrazumevaju kreiranje sadržaja, izbor i prilagođavanje postojećih materijala, kao i komunikaciju i saradnju posredstvom interneta, podsticanje autonomije učenika ili evaluaciju posredstvom novih tehnologija. U tom smislu, navodimo pretpostavke koje sugerije Zabalza (2007: 70) u vezi sa ključnim profesionalnim kompetencijama univerzitetskih profesora, među kojima je ovladavanje novim tehnologijama samo jedan od brojnih činilaca uspešnog nastavnog procesa:

- Planiranje nastavnog procesa;
- Odabir i priprema sadržaja kursa;
- Prikazivanje razumljivih i organizovanih sadržaja sa jasnim objašnjenjima;
- Upotreba novih tehnologija;
- Metodička priprema i organizacija aktivnosti na času (organizacija prostora, odabir metoda, odabir i priprema aktivnosti);
- Komunikacija i odnos sa studentima;
- Mentorstvo;
- Evaluacija;
- Istraživanja u oblasti obrazovanja u svojim disciplinama;

- Identifikacija nastavnika sa obrazovnom ustanovom;
- Veština timskog rada.

S druge strane, nedavno objavljeni projekat Evropskog centra za moderne jezike (ECML, 2016–2019) o nastavničkim kompetencijama stavlja u prvi plan digitalne kompetencije i digitalnu pismenost profesora i studentske populacije radi postizanja kvaliteta i efikasnosti jezičkog obrazovanja. Navedene kompetencije se sugerišu kao primarne u svim nastavnim planovima i studijskim programima. Prema ovim smernicama, profesori stranih jezika, kao profesionalci u digitalnom društvu, treba da budu osposobljeni da pretražuju, izaberu i kreiraju korisne sadržaje, odnosno, da koriste tri osnovna IKT elementa na svojim časovima: tehnološke uređaje, aplikacije i internet.

U tom smislu, upotreba IKT kao poznatog okruženja studentskoj populaciji može podstaći interesovanje i pažnju na časovima jezika i stimulisati razvoj različitih veština, uključujući i digitalne. Štaviše, istraživanja pokazuju da je studentska populacija nekada i više motivisana da prati nastavu u kojoj se koristi IKT, jer imaju mogućnost da preslušavaju nastavu više puta ukoliko pohađaju onlajn časove, jer im ova opcija nudi više fleksibilnosti i imaju više vremena za lične obaveze (Lowe, 2020).

Ako analiziramo postojeće nastavne metode u vezi sa stranim jezicima, tradicionalni metod ili gramatičko-prevodilački metod i danas je prisutan u savremenoj nastavi jezika. Prema istraživanjima u našoj zemlji, profesori jezika i dalje primenjuju tradicionalne metode u praksi, iako sve više pribegavaju novim pristupima, usklađujući svoju uobičajenu praksu sa novim nastavnim tendencijama (Pejović/Jovanović, 2012; Đukić Mirzayantz, 2017; Pejović/Andrijević, 2017). U tom smislu, u učionici se koriste metodi zasnovani na komunikativnim zadacima i metodi aktivno orijentisane nastave (Jovanović/Filipović, 2013).

Sve više profesora u Srbiji prati savremena kretanja u nastavi jezika i pohađa seminare i kurseve stručnog usavršavanja, primenjujući u praksi modele interaktivnog i kooperativnog pristupa (Pejović/Andrijević, 2017). Sadržaj predmeta i nastavna metoda doprinose postignućima učenika. Međutim, lične osobine profesora utiču na vrstu interakcije koju ostvaruju sa svojim studentima (Simić Šašić/Sorić, 2010). Ukoliko sledimo Krašenove teorije o usvajanju stranog jezika (Krashen, 2013), fleksibilnost i kreativnost profesora, radna i prijatna atmosfera u učionici, usmerenost na uspeh, umesto na ispravljanje greški, preduslov su za otklanjanje mentalnih barijera i smanjenje afektivnog filtera kod studenata. U tom smislu, kvalitet interakcije ima značajan uticaj na autonomno učenje, ispitnu anksioznost i akademski uspeh (Simić Šašić/Sorić, 2011). Zbog toga je važno da profesor usklađuje svoj rad u učionici i postavlja nastavne ciljeve u skladu sa potrebama i interesovanjima savremenog studenta primenjujući metode i sadržaje koji mogu doprineti podsticanju interesovanja za predmet i motivaciju za učenje (Prensky, 2011).

Slažemo se sa tvrdnjama da je uloga nastavnog kadra ključna za pripremu studenata za celoživotno učenje (Lasić, 2015), kao i za samostalno učenje stranih jezika, van okvira obrazovnih institucija, u skladu sa Zajedničkim evropskim referentnim

okvirom za jezike (Bagić, 2012). Polazimo od uverenja da se odgovarajućom upotrebom savremenih tehnologija mogu uspešno ostvariti navedene pretpostavke.

4. Ograničenja i izazovi u vezi sa uspešnom primenom IKT u nastavi

Pored svih prednosti, treba naglasiti da postoje ograničenja i izazovi kada je u pitanju uspešna primena IKT u nastavi. Najčešći izazovi se odnose na objektivne okolnosti, kao što su tehnička (ne)opremljenost učionica ili nejednaka dostupnost tehničke podrške u obrazovnim ustanovama. Socio-ekonomski faktori su česta prepreka uspešnoj primeni savremenih sredstava u učenju, budući da postoje razlike među studentskom populacijom i nastavnim kadrom kada je u pitanju pristup modernim tehnologijama (Marqués Graells, 2012). S druge strane, u istraživanju koje je objavio UNESCO navode se osobenosti IKT i interneta koji mogu da imaju negativan uticaj na efikasnost učenja i nastave. U tom smislu, ukazuje se na činjenicu da neograničeni pristup informacijama i sloboda kreiranja sadržaja dovode do izazova u vezi sa pasivnim primanjem informacija, kontrolom kvaliteta sadržaja, kao i povreda intelektualne svojine. Zbog toga se ističe potreba za sistematskim razvijanjem digitalne pismenosti (eng. *digital literacy*) kod svih učesnika u nastavnom procesu (Simonov, 2005: 196–197).

Pored navedenih aspekata, u doktorskoj disertaciji jedne od autorki navode se, na osnovu rezultata istraživanja, i subjektivni faktori koji mogu da utiču na uspešnost primene IKT alata u nastavi jezika (Veljković Michos, 2021: 351–354):

1) Dodatni utrošak vremena: ovaj stav nastavnika se odnosi na upotrebu IKT alata za pripremu, izradu i prezentovanje nastavnih aktivnosti i sadržaja za potrebe konkretnih grupa studenata i učenika (Veljković Michos, 2021: 352). Iako su mnogi važni aspekti za učenje jezika, kao što je pronalaženje nepoznatih reči, izgovora i podataka enciklopedijskog tipa, mnogo dostupniji i brže se nalaze uz pomoć interneta nego putem izvora u štampanom obliku, priprema nastave uz korišćenje IKT zahteva dodatno vreme posvećeno izboru, kreiranju i prilagođavanju digitalnih sadržaja za njihovu primenu na času. Na dodatni utrošak vremena profesora i studenata se ukazuje naročito kod modela učenja jezika na daljinu (Cahill/Catanzaro, 1997: 111). U odnosu na tradicionalni udžbenik, studentskoj populaciji je uz IKT potrebno dodatno vreme kako bi samostalno pronašli pouzdane i verodostojne sadržaje i informacije u mnoštvu nepouzdatih izvora.

2) Distrakcija ili preusmeravanje pažnje studenata/-kinja na druge onlajn sadržaje i odsustvo pažnje sa sadržaja koji je planiran često je prisutno u učionicama gde se koriste računari, mobilni uređaji i internet, grupni rad i saradničko učenje.

3) Opadanje motivacije studentske populacije zbog predugo provedenog vremena u pretraživanju, čitanju i tumačenju sadržaja koje su im proslidili profesori, a koji mogu izazvati prezasićenost informacijama.

4) Neujednačene mogućnosti za razvoj jezičkih veština upotrebom IKT alata. Ne razvijaju se podjednako sve jezičke veštine, prema studijama i iskustvima nastavnog kadra. Kada su u pitanju produktivne veštine, kao usmeno izražavanje, pisanje i interakcija na stranom jeziku još uvek je potrebno unapređivati i pronalaziti načine

za njihov razvoj posredstvom određenih aplikacija, odnosno, njihovim testiranjem i primenom.

5) Nedovoljna motivisanost nastavnog kadra da koristi IKT u praksi, uprkos postojećoj opremljenosti i podršci u tehničkom smislu. Razlozi su subjektivne prirode, kao što su najčešće nesigurnost, opredeljenost za rutinski rad, nefleksibilnost u prihvatanju inovacija.

6) Konačno, treba ukazati i na smanjenu socijalizaciju i veću otuđenost u okolnostima digitalnog doba i upotrebe savremenih tehnologija. Neposredna komunikacija i međuljudska interakcija predstavljaju osnovu za uspešno učenje stranog jezika.

5. IKT u nastavi jezika tokom pandemije virusa COVID-19

Obrazovanje je sasvim sigurno jedan od sektora koji je najviše pogođen pandemijom koronavirusa u svetu. Naime, prema izveštaju UNESCO iz 2020. godine, u aprilu 2020. čak 185 zemalja je zatvorilo škole, što je negativno uticalo na 1.542.412.000 učenika i učenica, odnosno na 89,4% đачke populacije. Kada je reč o visokom obrazovanju, samo 2% visokoobrazovnih institucija je izjavilo da nastavni proces nije ugrožen pandemijom virusa, dok je preostalih 98% univerziteta u svetu potvrdilo da je pandemija dovela do ugrožavanja nastavnog procesa u vidu prelaska na onlajn nastavu (Ilić/Bošković Marković, 2020: 24).

Kada je reč o učenju stranog jezika na univerzitetima, u jednom istraživanju se argumentuje i dokazuje značaj upotrebe IKT u formiranju jezičke kompetencije studenata (Bilyalova, 2017: 175–181). S druge strane, pokazuje se da upotreba IKT pozitivno utiče na kvalitet nastave stranog jezika u celini, odnosno, proces nastave je dinamičniji, studenti su motivisaniji za rad, efikasniji je razvoj komunikativne kompetencije i olakšano je samostalno učenje studenata (Bilyalova, 2017: 181).

U vezi sa nastavom stranih jezika tokom pandemije virusa COVID-19 korisno je osvrnuti se na istraživanje iz 2005. godine, čiji rezultati pokazuju da studentska populacija najviše ocene daje kombinovanoj metodi učenja, odnosno kombinaciji onlajn i tradicionalne nastave (Hiltz/Turoff, 2005: 60). Međutim, u novonastaloj situaciji, za većinu nastavnog kadra je bilo nemoguće koristiti kombinovanu metodu, već su morali da se "prikhone" nekoj od mnogobrojnih aplikacija za onlajn nastavu, ali i za onlajn ocenjivanje, među kojima su *Google eet*, *Microsoft Teams*, *Zoom* i *Skype*. Ono što je navedeno kao nedostatak u onlajn nastavi jesu sledeći razlozi: problemi sa internet konekcijom, motivacija studentske populacije i validnost rezultata testiranja (*Regional/National Perspectives on the Impact of COVID-19 on Higher Education*, 2020).

6. Pregled prethodnih istraživanja na univerzitetskom nivou

Kako bismo dobili odgovore na pitanja o relevantnosti upotrebe IKT u nastavi stranih jezika radi poboljšanja kvaliteta nastavnog procesa usmerenog na studente pre pandemije i tokom nje, odlučili smo se da uporedimo nekoliko istraživanja o stavovima studentske populacije i profesora/-ki stranih jezika i da na osnovu rezultata

utvrdimo da li se i u kojoj meri u modernoj, odnosno, virtualnoj učionici upotrebom savremenih tehnologija unapredilo učenje stranih jezika pre i tokom pandemije. Delovi rezultata ovih istraživanja su predstavljeni na konferenciji Sinteza 2019. i 2020. godine (Veljković Michos i dr., 2019; Veljković Michos/Bošković Marković, 2020), kao i u Ilić i Bošković Marković (2020).

6.1. Stavovi studentske populacije

Istraživanje sa studentskom populacijom uključuje kvantitativnu analizu sa 119 studenata i studentkinja na Univerzitetu Singidunum u Beogradu, u okviru različitih studijskih programa: 53,8% ispitanika studira na Poslovnom fakultetu, dok su 45,5% studenata sa Fakulteta za turistički i hotelijerski menadžment i 0,8% ispitanika su studenti Tehničkog fakulteta. Kada je u pitanju godina studija, najveći procenat ispitanika (46,9%) je na drugoj godini, 32,8% je na prvoj godini studija, 11% su studenti treće godine, a 5,9% je na završnoj godini studija.

Svi studenti koji su učestvovali u istraživanju izučavaju engleski jezik (119), a kao drugi strani jezik odabrali su nemački jezik (34) i španski jezik (22). Naše opredeljenje za ova dva jezika u istraživanjima rukovođeno je činjenicom da su španski i nemački oduvek bili najčešći izbor studenata, od ponuđenih šest jezika (španski, nemački, italijanski, francuski, ruski, grčki) na Univerzitetu Singidunum, što je takođe potvrđeno u jednom od naših prethodnih istraživanja (Bošković Marković i dr., 2020).

Instrument korišćen u ovom istraživanju bio je anonimni onlajn upitnik koji je studentska populacija popunjavala tokom časa stranog jezika (engleskog, nemačkog, španskog).

Pre toga, sa studentima je obavljen uvodni razgovor o njihovom poznavanju značenja pojma IKT. Možemo zaključiti da 2019. godine studenti uopšte nisu bili upoznati sa ovim pojmom, iako su svesni koncepta upotrebe onlajn alata u učionici. Zbog toga im je bilo neophodno pojašnjenje samog pojma kako bi ispravno razumeli i popunili anketu. Pitanja koja su im data bila su sa višestrukim izborom i mogli su da odaberu samo jedan odgovor po pitanju.

Ukupni rezultati upitnika su pokazali da je 81,5% studenata sigurno da bi IKT trebalo koristiti u učionici, iako manji procenat, njih 17,6%, smatra da je to gubljenje vremena. Skoro svi anketirani (91,6%) smatraju da je internet osnovno sredstvo za učenje bilo kog jezika i tvrde da ga svakodnevno koriste u iste svrhe. Gotovo isti procenat studentske populacije (92,4%) pozitivno je odgovorio na pitanje da li koriste internet da bi se konsultovali o jezičkim temama i sadržajima. Od 119 odgovora, 92,4% ispitanika koristi internet da bi konsultovali sadržaje u vezi sa jezikom, dok samo 7,6% njih ne koristi internet kada je učenje jezika u pitanju.

Sledeće pitanje nam daje odgovor o učestalosti korišćenja uređaja – pametnih telefona, tableta ili računara na časovima jezika kod ispitanice studentske populacije. Samo 8,4% studenata je odgovorilo da uvek koriste svoje mobilne uređaje za nastavu na časovima jezika, dok je 2,2% odgovorilo da ih nikada ne koristi. Većina studenata i studentkinja odgovorilo je da retko (47,9%), odnosno, često (41%) koriste ove

uređaje u učionici. Možemo zaključiti da postoje dve grupe studentske populacije: studenti koji često koriste telefone za nastavne aktivnosti i studenti koji ih retko koriste, i obe su približno podjednako zastupljene.

Ono što bi moglo biti iznenađenje jeste odgovor na pitanje „Da li radije učite strani jezik iz udžbenika i radne sveske ili uz računar i internet?“. Skoro 50% ispitanika tvrdi da radije koristi udžbenik i radnu svesku za učenje jezika.

Isti procenat se može primetiti i kod odgovora na pitanje: „Možete li da zamislite svoj čas jezika bez upotrebe IKT?“, gde je 60% studenata odgovorilo potvrdno, što nas navodi na zaključak da, iako smatraju da IKT treba koristiti u nastavi, studentska populacija se većinom i dalje opredeljuje za tradicionalnu nastavu, visoko ceneći predavanja i objašnjenja profesora u učionici uz interakciju i upotrebu štampanih nastavnih materijala, udžbenika i radne sveske. Smatramo značajnim podatkom činjenicu da su i komentari koje usmeno dobijamo od naših studenata tokom časova jezika u skladu sa ovim rezultatima.

Da li je za uspešno usvajanje jezika najvažnije prisustvo na nastavi?	
DA	NE
83,60%	16,40%

Tabela 1. Prikaz odgovora na pitanje: „Da li je za uspešno usvajanje jezika najvažnije prisustvo na nastavi?“

U tom smislu, radi kompletiranja rezultata istraživanja, sprovedi smo tehniku fokus grupe sa studentima različitih studijskih programa, na časovima španskog i engleskog jezika, tokom akademske godine 2020/2021. godine. Utvrdili smo da se podaci koji su navedeni iz ankete i dalje aktuelni, odnosno da je rad u klasičnoj učionici oblik nastave za koji se studentska populacija najradije opredeljuje. Takođe, kada je u pitanju izbor između virtualne učionice i fizičkog prisustva na fakultetu, većina studenata se opredeljuje za kontaktnu nastavu i tvrde de su im predavanja u učionicama korisnija zbog interakcije i neposredne komunikacije, grupnih aktivnosti, saradnje, gde direktnije međusobno razmenjuju informacije i efikasnije usvajaju znanja. Takođe, studenti potvrđuju primarnu ulogu profesora jezika u novonastalim okolnostima, iako su IKT postale neizostavni instrument u procesu nastave.

Možemo da zaključimo da studentska populacija u svim okolnostima, bez obzira na postojanje pandemije, ne očekuje da se IKT alati koriste tokom svakog časa stranog jezika, ako iza njihove upotrebe ne postoji jasan cilj učenja (ne uzimajući u obzir platforme za kreiranje virtualne učionice u novonastalim okolnostima). Shodno tome, na naše pitanje iz 2019. godine: „Da li su predavanja, prezentacije i usmena objašnjenja profesora efikasnija od učenja uz upotrebu IKT alata za učenje jezika?“ gde je, od 119 odgovora, 64,7% studentske populacije odgovorilo da se u potpunosti slažu, ostali ispitanici takođe slažu, dok se samo 8 studenata ne slaže (6,72 %), odnosno 2 (1,68%) se uopšte ne slažu, možemo smatrati da bismo slične odgovore i danas dobili.

„Da li su predavanja, prezentacije i usmena objašnjenja profesora efikasnija od učenja uz upotrebu IKT alata za učenje jezika?“			
zaista se slažem	slažem se	ne slažem se	zaista se ne slažem
27%	64,80%	6,60%	6.6%

Tabela 2. Prikaz odgovora na pitanje: „Da li su predavanja, prezentacije i usmena objašnjenja profesora efikasnija od učenja uz upotrebu IKT alata za učenje jezika?“

Na pitanje da li se bolje i efikasnije uči u tradicionalnoj ili u savremeno opremljenoj učionici, 64% se odlučuje za IKT učionicu. Na to se nadovezuje pitanje koliko savremeno opremljena učionica može da ih motiviše, gde je najviše potvrđenih odgovora, od 60% ispitanika.

Prema prikazanim rezultatima možemo zaključiti da je studentska populacija većinom opredeljena za tradicionalan način rada u interaktivnom okruženju sa profesorom i drugim studentima, uz stampane udžbenike i radne sveske, koji treba biti upotpunjen inovativnim sredstvima i sadržajima. Upotreba video klipova, vizuelnih ilustracija sadržaja i audiovizuelnih alata koji obogaćuju i upotpunjavanju konvencionalne nastavne materijale su motivišući elementi na časovima jezika, koji pozitivno utiču na prisustvo i aktivnost u nastavi. U tom smislu, čak 77% studenata je odgovorilo da upotreba IKT alata na času jezika pozitivno utiče na njihovo prisustvo nastavi.

U vremenu kada skoro sve nastavne aktivnosti mogu biti realizovane na daljinu, povećana je autonomija studenata u obrazovnom procesu i dolasci studentske populacije na nastavu se, nažalost, smanjuju, smatramo da je značajan podatak o pozitivnom uticaju upotrebe IKT alata u učionici na prisustvo studenata časovima jezika.

Od različitih IKT resursa i tehnoloških sredstava koje koristimo u nastavi, najviše su pozitivno ocenjeni audio-vizuelni sadržaji (46% ispitanika), onlajn rečnici (23%), a od sredstava za pristup tim sadržajima koriste se pametni telefoni (17%) i laptopovi (13%).

Stoga, kao što smo ranije pretpostavili, ono što se pokazalo ispravno i u skladu sa potrebama i interesovanjima studenata stranog jezika je kombinacija tradicionalnog pristupa uz didaktičku primenu IKT u učionici (Veljković Michos i dr., 2019: 628–630).

6.2. Stavovi profesora stranih jezika

Polazeći od stanovišta da su mišljenja i stavovi protagonista u nastavnom procesu (studentske populacije i nastavnog kadra) osnovni parametri koji mogu biti razmatrani u vezi sa uticajem novih tehnologija na nastavu i učenje, radi unapređenja kvaliteta nastave jezika, ovo istraživanje smo potkrepili novim istraživanjem koje smo sprovedli sa profesorima stranih jezika iste institucije (Univerzitet Singidunum). Informacije su prikupljene od univerzitetskih profesora stranih jezika distribucijom onlajn upitnika, koje su priredile autorke rada, na osnovu analize literature u vezi sa temom i modelima upitnika koji se primenjuju. Drugim rečima, pokrivena je ista tema, ali sa drugačijim uzorkom u istraživanju radi dobijanja više podataka i kompletnijih rezultata za izvođenje zaključaka.

Na taj način prikupljeni su odgovori o stavovima nastavnog kadra, zasnovani na iskustvu u upotrebi novih tehnologija u svrhu podučavanja jezika. Upitnik je popunilo svih 18 profesora stranih jezika koji su zaposleni na Univerzitetu Singidunum (engleski, španski, nemački, italijanski, ruski, francuski).

Profesori jezika zaposleni u ovoj obrazovnoj ustanovi su takođe potvrdili da su od studenata dobili slične odgovore i u učionici, kada su diskutovali o ovoj temi na časovima.

Prema dobijenim rezultatima, studentska populacija nema posebna očekivanja u vezi sa metodama rada profesora. Važni su im jasno definisani ciljevi učenja, kao i preporučeni digitalni materijali koji mogu da pomognu u razvijanju jezičkih vještina (čitanje, pisanje, govor, slušanje). Stoga, cilj kvantitativnog istraživanja sa profesorima bio je da se otkrije i analizira da li i u kojoj meri koriste IKT u nastavi, da li upotreba IKT olakšava/unapređuje rad profesorima stranih jezika, koje alate koriste u nastavi i da li je njihova nastava zasnovana na tradicionalnom modelu. Takođe smo dobili i njihovo mišljenje o uticaju upotrebe IKT alata na času na dolaznost studentske populacije.

Instrument koji smo koristile za potrebe ovog istraživanja je takođe anonimni onlajn upitnik sa 14 pitanja sa višestrukim izborom odgovora, sa odabirom jednog odgovora po pitanju. Nekoliko pitanja bilo je otvorenog tipa kako se ne bi sugerisao odgovor (izbor IKT alata, na primer).

Iako uzorak ne sadrži veliki broj učesnika, smatramo da je dovoljan, budući da nam je cilj istraživanja bio definisanje stavova nastavnog kadra i studentske populacije iste univerzitetske ustanove koji sigurno koriste IKT u nastavi, što je upravo jedan od razloga zašto je Univerzitet Singidunum odabran za mesto istraživanja. Na ovom univerzitetu upotreba tehnologija u nastavi, kao i u proveri znanja na kolokvijumima i testovima, primenjuje se na svim predmetima. Učionice su opremljene računarima, projektorom, ozvučenjem, brzim protokom interneta. Evaluacija se vrši putem platforme kreirane za potrebe realizacije elektronskog testiranja, dok se sinhrona i asinhrona komunikacija, postavljanje i deljenje nastavnog materijala, kao i realizacija online nastave po modelu virtualne učionice odvijaju uz korišćenje platforme *Microsoft Teams*.

Najveći procenat ispitanika, 44,4% predaje engleski jezik, zatim španski i nemački, pa ruski, italijanski i francuski.

Strani jezik	procenat [%]
engleski	44,40
španski	16,70
nemački	16,70
ruski	11,10
italijanski	5,60
francuski	5,60

Tabela 3. Prikaz ispitanika u istraživanju

Više od 50% naših ispitanika predaje više od 10 godina, dok ostali profesori imaju najmanje 5 godina nastavničkog iskustva. Svi su potvrdili da imaju brzu internet vezu, kompjuter i projektor u svakoj učionici. Većina profesora (61,1%) često koristi savremene tehnologije (elektronske uređaje i izvore na internetu) na časovima (jednom nedeljno), dok 38,9% stalno koristi IKT alate (na svim časovima).

Kada su u pitanju korisni IKT alati, na pitanje koje onlajn alate koriste (npr. platforme, onlajn vežbanja, sajtove, aplikacije, itd.), najveći procenat profesora (22,2%) izabrao je onlajn aktivnosti kao što su obrazovni sajtovi i aplikacije poput *Quizlet*.

Platformu *YouTube*, kao i interaktivnu aplikaciju *Kahoot*, navelo je samo 5,6% profesora. Ostale aplikacije koje su takođe pomenute u malom broju odgovora su *Madtakes* i *Quizizz*. Ovi odgovori nas vode do zaključka da, iako sav nastavni kadar ima tehničke mogućnosti da redovno koristi IKT alate na časovima, manje od 50% profesora ih koristi aktivno na svakom času. Ovaj stav je u skladu sa stavovima studentske populacije iz prethodnog istraživanja.

Na pitanje da li se rado opredeljuju za upotrebu digitalnih alata u učionici, 83,3% ispitanika (15 profesora) dalo je potvrđan odgovor. S druge strane, mali broj ispitanika je naveo konkretne aplikacije, sajtove i multimedijalne sadržaje (5,6%). Ovo tumačimo pretpostavkom da profesori redovno koriste savremene tehnologije, ali najviše za predstavljanje obrazovnih sadržaja putem prezentacija i univerzitetske platforme, a da ređe upotrebljavaju ostale medije (*YouTube*, interaktivne aplikacije, onlajn jezičke igrice), a još ređe samostalno kreiraju nastavne digitalne sadržaje.

S tim u vezi, samo nešto više od polovine profesora (55,6%) potvrdilo je da su dovoljno kompetentni da samostalno koriste IKT alate u učionici. Ovaj stav možemo obrazložiti činjenicom da nisu svi pohađali obuke ili se samostalno obučavali iz oblasti upotrebe novih tehnologija u nastavi, odnosno da nemaju potrebno predznanje. U tom smislu, na pitanje da li smatraju da upotreba IKT treba da bude obavezna u nastavi stranih jezika, više od polovine nastavnog kadra (55,6%) dalo je odričan odgovor. Takođe, polovina anketiranih (50%) tvrdi da je njihov čas jezika često tradicionalan (koriste samo štampane udžbenike, radne sveske i tradicionalnu tablu). Ipak, veliki procenat anketiranih smatra da upotreba IKT unapređuje ili olakšava nastavnički rad (88,9%).

Što se tiče pitanja o nastavničkoj percepciji stavova studentske populacije o ulozi nastavnika, samo jedan profesor smatra da je, iz ugla studenata, uloga nastavnika na času korisnija od upotrebe IKT za učenje. Profesori većinom veruju da studenti preuzimaju postavljene nastavne materijale i digitalne sadržaje sa platforme i putem interneta, a sve dodatne informacije dobijaju od profesora putem mejla, četa ili video-pozivom, na način da im je neophodnija IKT podrška od samog prisustva profesora.

Studentska populacija je, međutim, velikom većinom potvrdila suprotno, odnosno, visoko su ocenili ulogu profesora u nastavnom procesu, dajući im prioritet u odnosu na internet i savremene tehnologije.

S druge strane, većina profesora (66,7%) smatra da studenti radije uče strani jezik uz udžbenik i radnu svesku nego uz kompjuter i internet, kako su studenti i sami

potvrdili. Takođe je većina nastavnog kadra potvrdila da može da zamisli učionicu bez upotrebe savremenih tehnologija. Isti procenat nastavnog kadra (66,7%) smatra da upotreba IKT nema uticaja na prisustvo studentske populacije u učionici, što nije u skladu sa odgovorima studenata, koji su potvrdili da radije dolaze na nastavu gde se koriste IKT alati.

6.3. Stavovi profesora jezika tokom pandemije virusa COVID-19

Slično istraživanje opisano je i u radu jedne od autorki iz 2020. godine (Ilić/Bošković Marković, 2020), ali na nešto drugačijem uzorku i iz drugačije perspektive. Naime, upoređena je upotreba IKT alata pre pandemije i tokom nje, analizom odgovora 52 profesora engleskog jezika na univerzitetima u Republici Srbiji i Republici Srpskoj. Rezultati ovog istraživanja su pokazali da 98% profesora engleskog jezika smatra da upotreba interneta olakšava učenje engleskog jezika, da 9,6% profesora nikada ne koristi IKT u nastavi jezika, 36,50% koristi IKT stalno, dok 53,80% profesora engleskog jezika samo ponekad koristi IKT. Takođe, rezultati ukazuju i na stavove 50% nastavnog kadra da onlajn učionica ne može u potpunosti da ispuni uslove koji su neophodni za usvajanje veština na engleskom jeziku.

Koliko često koristite IKT u nastavi?	
nikad	9,60%
ponekad	53,80%
uvek	36,80%

Tabela 4. Prikaz odgovora na pitanje: „Koliko često koristite IKT u nastavi?“

Dakle, iako smatraju da je upotreba IKT korisna, profesori engleskog jezika tvrde da ona ne može biti potpuna zamena za usvajanje engleskog jezika u tradicionalnoj učionici. To potkrepljuju i rezultati pomenutog istraživanja iz 2020. godine koji pokazuju da čak 63,5% profesora engleskog jezika smatra da je iskustvo sa onlajn nastavom gore nego sa tradicionalnom nastavom. Isti ispitanici tvrde da, osim tehničkih problema sa lošom internet konekcijom, nisu imali problema u onlajn nastavi, kao i da je najveći problem zapravo bila motivacija i učešće studentske populacije, a mišljenja su statistički podeljena kada je reč o afektivnom uticaju onlajn nastave na profesore (50% profesora je uživalo u onlajn nastavi, ali isto toliko ispitanika nije). Opšti zaključak koji je izveden na osnovu ovog istraživanja jeste taj da profesori engleskog jezika smatraju da onlajn nastava ne treba da bude jedini vid nastave stranog jezika.

7. Zaključak

Studentska populacija i profesori stranih jezika dele mišljenje u vezi sa pozitivnim uticajem savremenih tehnologija u učionici kao alatom koji im može pomoći u nastavi jezika i poboljšati proces nastave i učenja. Nastavni kadar veruje da je primena IKT alata u nastavi stranih jezika očekivana u akademskom okruženju. Međutim, prema rezultatima istraživanja, za studentsku populaciju nove tehnologije

nisu primaran, već dodatni instrument koji pomaže u učenju i motiviše ih na redovnijem dolazak na časove stranih jezika. Kada je reč o tradicionalnim materijalima u štampanoj formi, nastavni kadar i studentska populacija dele isto mišljenje, smatrajući ih korisnim nastavnim sredstvom. Međutim, iako većina profesora veruje da studentska populacija očekuje upotrebu tehnologije na časovima kao što su onlajn sadržaji, aplikacije i drugi IKT alati koji će zameniti tradicionalnu ulogu udžbenika, ili ulogu ljudskog faktora, oni zapravo podržavaju bilo koji pristup ili metod koji im može pomoći u razvijanju jezičkih veština i napredovanje u učenju. Studentska populacija je, stoga, visoko ocenila ulogu profesora jezika u procesu učenja, dajući mu prednost u odnosu na samostalno učenje uz pomoć računara i interneta.

Kako se može zaključiti, potrebe i interesovanja studentske populacije ne moraju uvek da budu u skladu sa stavovima nastavnog kadra. Upravo iz tog razloga, profesori mogu da koriste razne instrumente istraživanja, kao što su upitnici, intervjui, testiranja, ankete, kako bi razumeli očekivanja i potrebe studentske populacije i uporedili ih sa sopstvenim stavovima.

Sudeći prema stavovima profesora, upotreba IKT jeste neophodni deo nastave u učionici u digitalnom dobu, iako tradicionalna nastava, bez primene IKT sredstava, i dalje može da funkcioniše i daje pozitivne rezultate.

Nedostaci koji se vezuju za upotrebu tehnologija su objektivne i subjektivne prirode. Mnogi profesori koriste tehnologije u nastavi iako ne smatraju da su dovoljno kompetentni za samostalnu upotrebu IKT alata, pripremu i primenu digitalnih sadržaja. Zbog toga, neophodno je da ulažu dodatno vreme na usavršavanje iz oblasti primene IKT alata u nastavi i rade na razvijanju digitalnih veština.

Činjenica je da razvijanje IKT kompetencija svih učesnika u nastavnom procesu predstavlja preduslov za njegovo uspešno funkcionisanje. S druge strane, istraživanja koje je sprovedeno među profesorima i profesorkama engleskog jezika na univerzitetima u Republici Srbiji i Republici Srpskoj nam ukazuje na činjenicu da IKT i onlajn nastava nisu i ne smeju biti jedini način izvođenja nastave, već pomoćno sredstvo kod usvajanja stranog jezika na univerzitetskom nivou. Iza upotrebe IKT alata u virtualnoj učionici neophodna je odgovarajuća didaktička opravdanost, kako bi proces nastave i učenja jezika bio efikasan.

U nastavi stranih jezika neophodno je stimulisati razvoj jezičkih veština. Pedagoške metode visoko vrednuju integrisanje veština govora, slušanja, čitanja i pisanja, koje su podržane IKT sredstvima. Samo kompetentni nastavnik, uz izbor i primenu odgovarajućih digitalnih medija može stimulisati motivaciju studenata za učenje jezika i doprineti stvaranju okruženja za razvoj jezičkih veština.

Kako se potvrđuje i u navedenim istraživanjima, uloga kompetentnog i fleksibilnog nastavnog kadra je ključna u procesu učenja, a model nastave može biti kombinovan, koji bi uključio sve prednosti tradicionalne nastave uz primenu inovacija u nastavi uz podršku savremenih tehnologija.

Pandemija virusa COVID-19 je usloвила upotrebu informacionih tehnologija u svim obrazovnim sredinama. Po završetku postojećih epidemioloških okolnosti, predstoji nam da istraživanjima prikažemo na koji način će se studentska populacija

i nastavni kadar izjasniti po pitanju odabira načina učenja stranih jezika u narednim godinama, kao i o efikasnosti primene konkretnih IKT alata u nastavnom procesu.

Literatura

- Arrosagaray, M., González-Peiteado, M., Pino-Juste, M., Rodríguez-López, B. (2019). A comparative study of Spanish adult students' attitudes to ICT in classroom blended and distance language-learning modes. *Computers @ Education*, 134(1), 31–40.
- Bagić, T. (2012). Samostalnost u učenju stranih jezika i zajednički europski referentni okvir za jezike. *Život i škola*, LVIII(27), 222–232.
- Bošković Marković, V., Stanišić, N., Veljković Michos, M. (2020). Is English a male language and Spanish a female language? An explorative study of gender and second language acquisition at a higher education institution in Serbia. *Komunikacija i kultura onlajn*, 2020(11), 1–28. <https://doi.org/10.18485/kkonline.2020.11.11.1>
- Bozu, Z., Canto Herrera, P. J. (2009). El profesorado universitario en la sociedad del conocimiento: competencias profesionales docentes. *Revista de Formación e Innovación Educativa Universitaria*, 2(2), 87–97.
- Cahill, D., Catanzaro, D. (1997). Teaching First-Year Spanish On-Line. *CALICO Journal*, 14(2), 97–114.
- Đukić Mirzayantz, M. (2017). A Comparative Analysis of Student Motivation and Beliefs in Traditional and Distance Learning of GFL. *GFL: German as a Foreign Language*, 18(3), 69–99.
- European Centre for Modern Languages of the Council of Europe. (2016–2019). *A Guide to Teacher Competences for Languages in Education*. <https://www.ecml.at/ECML-Programme/Programme2016-2019/TowardsaCommonEuropeanFrameworkofReferenceforLanguageTeachers/tabid/1850/Default.aspx>
- Ganyaupfu, E.M. (2013). Teaching methods and students' academic performance. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 2(9), 29–35.
- Hiltz, S. R., Turoff, M. (2005). Education goes digital: The evolution of online learning and the revolution in higher education. *Communications of the ACM*, 48(10), 59–64.
- Regional/National Perspectives on the Impact of COVID-19 on Higher Education. (2020, August). Paris: International Association of Universities.
- Ilić, D., Bošković Marković, V. (2020). Teaching in Online Classroom from the Perspective of English Language Teachers. *Primenjena lingvistika*, 21, 25–44.
- Jovanović, A., Filipović, J. (2013). Spanish teacher education programs and community engagement. *Hispania*, 96(2), 283–294.
- Krashen, S. (2013). *Second Language Acquisition Theory Applications and Some Conjectures*. Mexico City: Cambridge University Press.
- Lasić, K. (2015). Uloge nastavnika u tradicionalnoj i kvalitetnoj školi. *Putokazi*, 3, 101–110.
- Lowe, J. (2020). *Attendance in Online Classes Versus Traditional Classrooms*. Classroom. <https://classroom.synonym.com/attendance-online-classes-versus-traditional-classrooms-1725.html>

- Marqués Graells, P. (2012). Impacto De Las TIC En La Educación: Funciones Y Limitaciones. *3C TIC. Cuadernos De Desarrollo Aplicados a Las TIC*, 2(1), 1–15.
- Pejović, A., Andrijević, M. (2017). La implementación del aprendizaje cooperativo de ELE en Serbia. *Porta Linguarum: revista internacional de didáctica de las lenguas extranjeras*, 2, 173–186.
- Pejović, A., Jovanović, A. (2012). Actitudes epistemológicas de los profesores de español como lengua extranjera en Serbia. *Colindancias – Revista de la Red de Hispanistas de Europa Central*, 3, 157–163.
- Prensky, M. (2011). *Enseñar a nativos digitales*. Madrid: SM.
- Semenov, A. (2005). *Las tecnologías de la información y la comunicación en la enseñanza. Manual para docentes. Cómo crear nuevos entornos de aprendizaje abierto por medio de las TIC*. Montevideo: Ediciones TRILCE.
- Sigalés, C. (2004). Formación universitaria y TIC: nuevos usos y nuevos roles. *Revista de Universidad y Sociedad del Conocimiento (RUSC)*, 1(1), 1–6. <http://dx.doi.org/10.7238/rusc.v1i1.226>
- Simić Šašić, S., Sorić, I. (2010). Pridonose li osobne karakteristike nastavnika vrsti interakcije koju ostvaruju sa svojim učenicima. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 19, 973–994.
- Simić Šašić, S., Sorić, I. (2011). Kvalitet interakcije nastavnik – učenik: povezanost s komponentama samoreguliranog učenja, ispitnom anksioznošću i školskim uspehom. *Suvremena psihologija*, 14, 35–55.
- Veljković Michos, M., Bošković Marković, V. (2020). Teachers' perception of the use of ICT in foreign language teaching at a higher education institution. In *Sinteza 2020 – International Scientific Conference on Information Technology and Data Related Research* (pp. 93–98). Belgrade: Singidunum University. <https://doi.org/10.15308/Sinteza-2020-93-98>
- Veljković Michos, M., Nasradin, K., Bošković Marković, V. (2019). Traditional Language Teaching Versus ICT Oriented Classroom. In *Sinteza 2019 – International Scientific Conference on Information Technology and Data Related Research* (pp. 627–632). Belgrade: Singidunum University. <https://doi.org/10.15308/Sinteza-2019-627-632>
- Veljković Michos, M. (2021). *Innovación y nuevas tecnologías en el aula de ELE. Gamificación y TIC* (neobjavljena doktorska disertacija). Filološki fakultet, Salamanka.
- Zabalza, M. A. (2007). *Competencias docentes del profesorado universitario. Calidad y desarrollo profesional*. Madrid: Narcea.

Maja D. Veljković Michos
Valentina B. Bošković Marković

Summary

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING BEFORE AND DURING COVID-19 PANDEMIC: A REVIEW OF RESEARCH AT UNIVERSITY LEVEL

Following modern tendencies in teaching and learning, language teachers are conditioned to be competent in the use of digital technologies in the teaching process. The review of the results of the authors' research, conducted immediately before the new circumstances caused by the global pandemic, as well as the research during the pandemic crisis, aims to provide data for further investigations and to contribute to improving the quality of foreign language teaching and learning process.

According to the results of three quantitative studies and focus group techniques applied before and during the actual pandemic situation, students and foreign language teachers share the opinion about the positive impact of new technologies in the classroom as a tool that can help in learning languages and improving the teaching process. However, for students, new technologies are not primary, but an additional instrument that helps in learning, and it can motivate them to attend foreign language classes more regularly. As confirmed in the above studies, the role of a competent and flexible teacher is crucial in the learning process, where the teaching model can be combined, including all the advantages of the traditional method and innovative approaches with the support of new technologies.

Key words:

ICT, foreign language teaching, foreign language learning, modern technologies